

Το κασκαβάλι του Παπαδιαμάντη (Δρ Στέλιος Παπαθανασίου, Φιλολόγος-Κοινωνιολόγος)

[/ Πεμπτουσία](#)

«Ευφραίνεσθε δίκαιοι, Ουρανοί αγαλλιάσθε» (Από ύμνο του Όρθρου των Χριστουγέννων).

Την επομένη του Αγίου Νικολάου, επηρεασμένος και από το παπαδιαμαντικό «ο χειμών εκείνος δεν ήτο φιλοπαίγμων» («Η σταχομαζώχτρα»), φεύγω από τη Θεσσαλονίκη με κατεύθυνση το πατρικό μου στο Νεοχώρι της βορειοανατολικής Χαλκιδικής, για κάποιες δουλειές που δεν επιδέχονται αναβολή. Σ' ένα από τα μεγάλα σούπερ μάρκετ της περιοχής σταματώ για δυο τρία οψώνια και -δies εσύ!- τι ανακαλύπτω; «Κασκαβάλι» της Λήμνου!

Τι επιβάλλεται στην προκειμένη περίπτωση; Μετάβασις εις άλλο γένος...» Και ο καπετάν Κωνσταντής [ο Λημνιαραίος] ανεβίβασεν από το γολετί δύο ασκούς γενναίου οίνου και εν καλάθιον με αυγά και κασκαβάλι της Αίνου, και ημίσειαν δωδεκάδα όρνιθας και μικρόν βυτίον με σκομβρία». Πλούσια τα ελέη, που γίνονται ακόμη πλουσιότερα, αν στο αυτοσχέδιο γιορτινό τραπέζι προσθέσουμε και τα ακόλουθα παπαδιαμαντικά «χάδια της κοιλιάς»: «δύο τρυφερά ερίφια», τα οποία «οι αιπόλοι εφιλοτιμήθησαν να σφάξωσι και ψήσωσι» και, βεβαίως, «πολλάς δωδεκάδας κοσσύφια αλατισμένα», τα οποία «οι δυο υλοτόμοι είχαν φέρει από το βουνόν».» Και έφαγον πάντες και ηυφράνθησαν, εορτάσαντες τα Χριστούγεννα μετά σπανίας μεγαλοπρεπείας επί του ερήμου εκείνου βράχου».

Χάριν... αποενοχοποιήσεως των αναγνωστών που δεν έχουν ακόμη αντιληφθεί πόθεν προέρχονται τα ως άνω θαυμαστά της λογοτεχνίας, της πανηγύρεως και του ρεφενέ, ο συντάκτης του εορταστικού αναγνώσματος δηλώνει πως το απολύτως εμβληματικό χριστουγεννιάτικο διήγημα «Στο Χριστό, στο Κάστρο» (1892) το διάβασε για πρώτη φορά σε ηλικία 43 ετών, έπειτα από σχετική αναφορά της Νίνας Κοκκαλίδου-Ναχμία στην εφημερίδα «Μακεδονία»!

Επειδή όμως -συν τοις άλλοις- πρέπει να υποστηριχθεί και ο τίτλος του δημοσιεύματος, πληροφορώ τους «εκλεκτούς φιλαναγνώστας» ότι ο Παπαδιαμάντης κατά τη διάρκεια «μικράς διαχύσεως» με δημοσιογράφους της εποχής (Μάρτιος 1893) εις το μπακάλικον του Μπάρκα με «αχνίζον γκιοβέτσι, μισήν οκάν άρτου κεκομμένου μπακάλικα και αφρίζοντα ρητινίτην», ο Παπαδιαμάντης, λέγω, «εζήτησε και τυρόν μάλιστα». Συνεπώς, στο πλαίσιο της απίστευτα ενημερωμένης πραγματογνωσίας και γευσιγνωσίας του, πώς να μη γνωρίζει και το κασκαβάλι; Πάντως, τώρα που το δοκίμασα, μπορώ να γνωματεύσω μετά βεβαιότητας ότι συγκαταλέγεται ανάμεσα στα γευστικότερα ελληνικά τυριά: αλμυρό στη γεύση και (δυστυχώς) εξίσου αλμυρό στην τιμή... Τα έχει, ωστόσο, τα λεφτά του και με το παραπάνω.

Σημειωτέον ότι ο περί ου ο λόγος τυρός αναφέρεται άλλη μία φορά στο επίσης χριστουγεννιάτικο διήγημα του Παπαδιαμάντη «Ο Χαραμάδος» (1904):

«Μεσούντος του Δεκεμβρίου ο καπετάν Ηρακλής, προερχόμενος από τα Μπογάζια και το Δεδεαγάτς, φέρων και τινά εξαίρετα κασκαβάλια της Αίνου, επλησίασε εις την Λήμνον, εφόρτωσε ωραία κοκκινωπά κρασιά, κ' έπλευσεν εις Θεσσαλονίκην».

Αναφέρω παρεπιπτόντως ότι η Αίνος βρισκόταν στις εκβολές του Έβρου από την πλευρά της Ανατολικής Θράκης (η σημερινή της τουρκική ονομασία είναι Ενέζ). Δεδεαγάτς ήταν η τουρκική ονομασία της Αλεξανδρούπολης πριν από την οριστική της απελευθέρωση (1920), ενώ τα Μπογάζια παραπέμπουν πιθανώς στον πορθμό του Βοσπόρου (ενδεχομένως και στον Ελλήσποντο). Επανακάμπτω -μέρες που είναι- στα παπαδιαμαντικά «χάδια της κοιλιάς». Πρόκειται για έκφραση η οποία συναντάται στο διήγημα «Για τα ονόματα». Αναφέρεται στα καλά και νόστιμα φαγητά που «αι καλάί οικοκυράδες ήξευρον τόσον περιτέχνως να παρασκευάζουν διά τους συζύγους και τους υιούς των τους θαλασσοδαρμένους και ζητούντας της εστίας την αναψυχήν» (π.χ. εχίνιοι, οστρείδια, αστακοί μαγειρευτοί με μάραθα, οχταπόδια τηγανιστά με όξος, τυρόπιττες κ.ά.).

Απελευθερωμένος ο Παπαδιαμάντης από θεολογικές κατηγορίες νεοπλατωνικού τύπου, που περιλαμβάνουν μεταξύ άλλων «την πιο συνεπή άρνηση του σώματος» (Μιχαήλ Μπαχτίν), καταφάσκει το σώμα και τις ανάγκες του, μέσω του οικογενειακού συμποσίου και της συνακόλουθης αλληλοπεριχώρησης. Το ίδιο φυσικά ισχύει και στο πλαίσιο της (ανεπανάληπτης, συνήθως) παπαδιαμαντικής παρέας, όπου με το συμπόσιο εορτάζεται πάντοτε μία νίκη.

Το διήγημα «Στο Χριστό, στο Κάστρο», περί ου εμνήσθημεν ανωτέρω, συμπυκνώνει με τον μέγιστο δυνατό εμπειρικό και λογοτεχνικό τρόπο τις ως άνω κατηγορίες. Μια ομάδα νησιωτών, αποτελούμενη από γυναίκες και άντρες (και τον «μικρό Λαμπράκη», δηλαδή τον ίδιο τον Παπαδιαμάντη), με επικεφαλής τον γνησίως λαϊκό ιερέα παπα-Φραγκούλη, την παραμονή των Χριστουγέννων, κόντρα στον καιρό, παλεύοντας με τα κύματα και με τα χιόνια, «καταβαλλόμενοι αλλ' ουκ απολλύμενοι» (Κορ. Β' δ' 9), προσπελάζουν τον ναό της Χριστού Γεννήσεως, που βρίσκεται στο παλιό Κάστρο της Σκιάθου.

Ο σκοπός του (απίστευτου για την κοινή λογική) τολμήματος είναι διπλός: να διασώσουν δύο συγχωριανούς, αποκλεισμένους από τα χιόνια, και να λειτουργήσουν τον Χριστό. Προφανώς, διότι, όπως θα αποφανθεί η... καθ' ύλην αρμοδία (όσο κι αν φαίνεται παράξενο), η θεία το Μαλαμώ η Καναλάκαινα, «δεν είναι καλό πράγμα αυτοδά, θα πω, ν' αφήνουν τόσα χρόνια τώρα το Χριστό αλειτούργητο, την ημέρα της Γέννας του...». Αυτό είναι το βαθύτερο νόημα της παπαδιαμαντικής κοινωνικής οντολογίας. Το συμπόσιο («και έφαγον πάντες και ηυφράνθησαν») δεν είναι ξεκάρφωτο, όπως (συνήθως) στις μέρες μας, αλλά συναρτάται με την τελετή, τη μέθεξη και, ενίοτε, με τη διακινδύνευση. Το

παπαδιαμαντικό συνεορτάζειν, αυθεντικό και λυτρωτικό, βρίσκεται στον αντίποδα του απεγνωσμένου σύγχρονου συνδιασκεδάζειν.

Η τρυφερή σχέση των παπαδιαμαντικών χαρακτήρων με τα πράγματα, η όντως πραγματογνωσία, δεν ταυτίζεται με τη σημερινή πραγμοποίηση (reification). Βεβαίως, ο σκιαθίτης γέροντας τιμά δεόντως, ως προείρηται, και τα πράγματα (από καιρού εις καιρόν και το ξεσάλωμα), αλλά πριν από τα «χάδια της κοιλιάς», το «αλυπιακόν μοσχάτον» και τον «αφρίζοντα ρητινίτην» τοποθετεί τη θρησκευτική τελετή με όλες ανεξαιρέτως τις δηλώσεις και συνδηλώσεις..